

ASIA: Sosiaali- ja terveysministeriön lausuntopyyntö VN/19726/2023

Ihmisoikeuskeskuksen lausunto vammaispalvelulain voimaantulon siirtämistä koskevan hallituksen esityksen luonnoksesta.

Ihmisoikeuskeskus kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen esitysluonnoksesta. Ihmisoikeuskeskus, eduskunnan oikeusasiamies ja ihmisoikeusvaltuuskunta huolehtivat lain eduskunnan oikeusasiamiehestä 19 f §:n mukaisesti YK:n vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon seurannasta, suojelusta ja edistämisestä.

Tässä tehtävässään Ihmisoikeuskeskus haluaa kiinnittää sosiaali- ja terveysministeriön huomion YK:n vammaisyleissopimuksen asettamiin reunaehtoihin. Lisäksi Ihmisoikeuskeskus korostaa Suomen perustuslain 6 §:n syrjintäkieltoa sekä 22 §:n mukaista julkisen vallan velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki vammaispalvelulain, kehitysvammalain muuttamisesta annetun lain ja niihin liittyvien neljän muun lain muuttamisesta siten, että lait tulisivat voimaan 1.10.2024. Muutos mahdollistaisi vammaispalvelulain soveltamisalaan tehtävät tarvittavat muutokset siten, että hallitusohjelmaan kirjatut tavoitteet vammaisten henkilöiden oikeudesta saada tarvitsemansa palvelut sekä hyvinvointialueiden rahoituksen turvaamisesta voisivat toteutua. Esitysluonnoksen mukaan vammaispalvelulain ja kehitysvammalain sekä niihin liittyvien lakien voimaantuloajankohdan siirtämisen tavoitteena on *varata aikaa uuden vammaispalvelulain soveltamisalaa koskevien säännösmuutosten valmistelulle sekä vaikutusten arvioinnille yhteistyössä tarvittavien asiantuntijoiden ja sidosryhmien kanssa. Erityisen tärkeää on arvioida huolellisesti esitettävien muutosten perus- ja ihmisoikeusvaikutukset sekä vaikutukset hyvinvointialueiden talouteen.*

Ihmisoikeuskeskus näkee voimaantuloajankohdan lykkäämisen sinänsä järkevänä vaikutusten huolellisen arvioinnin mahdollistamiseksi. Siirtämisen perustelu säästötoimilla ja soveltamisalan rajaamisella sen sijaan on Ihmisoikeuskeskuksen käsityksen mukaan perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta huolestuttavaa. Lausuttavana olevasta esityksestä on selvästi luettavissa, että vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamisella tarkoitetaan esityksessä vammaispalvelulain soveltamisalan rajaamista niin, että ikäänntyneenä vammautuneet henkilöt suljettaisiin lain soveltamisalan ulkopuolelle.

Hallituksen esityksessä vammaispalvelulaiksi syksyllä 2022 (HE 191/2022 vp) esitettiin, että vammaispalvelulakia sovellettaisiin vain henkilöihin, joiden *avun, tuen tai huolenpidon tarve johtuu pääasiassa muusta kuin iäkkäänä alkaneesta ja tyypillisesti iäkkäillä henkilöillä esiintyvistä sairaudesta tai yleisestä vanhuudesta johtuvasta rappeutumisesta taikka heikkoudesta.*

Ihmisoikeuskeskus totesi jo silloin lausunnossaan (IOK/33/2022), että tällainen ikään perustuva rajaus on ristiriidassa YK:n vammaisyleissopimuksen vammaisuuden määritelmän kanssa. Tästä puolestaan seuraa, että ikäänntyneet vammaiset henkilöt, erityisesti esimerkiksi muistisairaant tai näkövammaiset ihmiset, ovat palvelujen saavutettavuuden ja saamisen näkökulmasta epäyhdenvertaisessa asemassa suhteessa muihin vammaisiin henkilöihin, erityisesti, kun ikäänntyneille henkilöille ei ole tarjolla riittävästi vammaisuuden aiheuttamiin tarpeisiin vastaavia

palveluja muussa lainsäädännössä.

Vammaissopimuksen 1 artiklan 2 kohdan mukaan ”vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa” (...) Toimintakyvyn olennaisella heikentymisellä tarkoitettaisiin sitä, että vamma tai sairaus yhdessä henkilön ympäristön ja yksilöllisen tilanteen kanssa estää tai vaikeuttaa henkilön osallistumista ja suoriutumista tavanomaisessa elämässä. Sopimuksesta tai sen tulkintakäytännöstä ei löydy tukea ajatukselle, jonka mukaan vammaisuuden perusteella myönnettävät erityispalvelut rajoittuisivat tiettyyn ikään, enemmänkin päinvastoin. CRPD-komitea kehotti Bulgariaa maaraporttinsa loppupäätelmissä lisäämään resursseja vammatyypistä ja iästä riippumattomiin tukitoimiin, kuten henkilökohtaiseen apuun (CRPD/C/BGR/1).

Suomessa tällä hetkellä voimassa olevassa laissa ikääntymisrajausta sovelletaan henkilökohtaiseen apuun. Perustuslakivaliokunta arvioi nykyisen vammaispalvelulain ikääntymisrajauksen osalta, että säännöstä ei ollut tarpeen arvioida perustuslain 6 §:n 2 momentin kannalta, koska säännöksessä oikeutta avun saamiseen ei ole sidottu tiettyyn ikään, vaan toimintavajavuuden objektiiviseen syyhyn (PeVL 30/2008 vp). Ihmisoikeuskeskus esitti syksyllä 2022 lausunnossaan arvionaan, että nyt, kun Suomea sitoo vammaisyleissopimus, joka nimenomaisesti ei kytke vammaisuuteen liittyviä oikeuksia toimintarajoitteen syyhyn vaan päinvastoin toimintarajoitteeseen itseensä ja sen suhteeseen yhteiskuntaan, perustuslakivaliokunnan arvio voisi olla toisenlainen.

Perustuslakivaliokunta olikin lausunnossaan (PeVL 79/2022 vp) hallituksen esityksestä vammaispalvelulain (HE 191/2022 vp) asiasta samoilla linjoilla Ihmisoikeuskeskuksen lausunnon kanssa ja katsoi, että valiokunnan aiempaa kannanottoa henkilökohtaisen avun ikääntymiseen sidotusta rajauksesta ei voitu ottaa lähtökohdaksi nyt arvioitaessa vammaispalvelulakia koskevaa hallituksen esitystä, sillä Suomea sitoi nyt YK:n vammaisyleissopimus. Niinpä soveltamisalan rajausta oli perustuslakivaliokunnan mukaan tarkasteltava perustuslain 6 §:n 2 momentin syrjäntäkiellon näkökulmasta.

Perustuslakivaliokunta katsoi, että hallituksen esityksen perustelujen valossa vaikutti siltä, että iäkkäänä vammautuneet joutuisivat ikääntymisrajauksen vuoksi tosiasiaa muita – yleensä nuorempia – vammaisia henkilöitä epäedullisempaan asemaan. Sinänsä perustuslakivaliokunta ei pitänyt välttämättä ongelmallisena sitä, että palvelut esimerkiksi eriytetään työikäisten ja työiän ylittäneiden välillä. Eroille olisi kuitenkin oltava hyväksyttävä peruste, ja perustuslakivaliokunnan vakiintuneen käytännön mukaan erityisesti ikään perustuvien erotteluperusteiden kohdalla perusteelle asetettavat vaatimukset ovat korkeat. Tällaista hyväksyttävää perustetta ei lakiehdotuksessa ollut esitetty. Niinpä perustuslakivaliokunta edellytti, että ehdotettu rajaus oli poistettava vammaispalvelulakiehdotuksesta, jotta laki voitiin käsitellä tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.

Jos soveltamisalan rajausta päädytään uudelleen esittämään, tulisi erityisesti vammaisten ihmisten asemaan ja heidän taloudelliseen tilanteeseensa sekä vammaisyleissopimuksen ja perustuslain heille antamiin oikeuksiin kohdistuvat vaikutukset arvioida erityisen huolellisesti. Esimerkiksi taloudelliset vaikutukset ikääntyneisiin vammaisiin henkilöihin arvioitiin jo edellisessä hallituksen esityksessä vammaispalvelulain (HE 191/2022 vp) laajasti ja ansiokkaasti ja arviosta kävi selväksi, että vammaispalveluista sosiaalipalvelujen käyttäjiksi siirtyvien asiakkaiden taloudellinen tilanne heikkenisi merkittävästi ja heidän palvelujensa saanti vaikeutuisi huomattavasti ja palvelut monessa tapauksessa voisivat jäädä saamatta. Kun otetaan huomioon nykyisen hallituksen julkiseen talouteen suunnittelemat tiukat säästötoimet, arvio on tehtävä uudelleen ja sen voi olettaa olevan tällä hallituskaudella vielä synkempi kuin syksyllä 2022. Vaikutusten arvioinnissa tulisi osallistaa vammaiset henkilöt ja heitä edustavat järjestöt vammaisyleissopimuksen mukaisesti.

Ihmisoikeuskeskus ei siis kannata vammaispalvelujen pitämistä säästökohteena eikä lain soveltamisalan rajaamista. Katsomme kuitenkin, että jos soveltamisalan rajausta suunnitellaan, on tärkeää, että rajauksen ihmisoikeus- ja muiden vaikutusten arvioinnille varataan riittävän pitkä aika. Toivottavaa olisi, että samalla olisi mahdollisuus arvioida vammaispalvelulakiin eduskuntakäsittelyn

loppuvaiheessa 2023 tulleiden muutosten vaikutukset. Ihmisoikeuskeskus kannattaa lain voimaantulon siirtoa valmisteluun tarvittavan ajan.

Sirpa Rautio
Ihmisoikeuskeskuksen johtaja

Sanna Ahola
asiantuntija